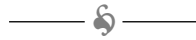
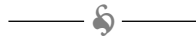

JOAN FERRATÉ

AULA CARLES RIBA

Edició a cura de Jordi Malé

Actes de la Jornada d'estudi i evocació
organitzada per l'Aula Carles Riba
i la Residència d'Investigadors
CSIC-Generalitat de Catalunya
i celebrada el 27 de febrer de 2004

RESIDÈNCIA D'INVESTIGADORS
CSIC-GENERALITAT DE CATALUNYA

Barcelona, 2005

EL POETA I LA CIRCUMSTÀNCIA: EL CARNER DE FERRATÉ

JORDI MALÉ

«É S LLEGINT CARNER, quan tenia tretze anys, que vaig aprendre a entendre la poesia, i d'ençà d'aleshores li he estat fidel i l'he seguit llegint amb una admiració que no sembla que hagi d'arribar mai al seu límit». Amb aquestes paraules, datades el maig de 1993, Ferraté encapçalava el seu recull d'estudis carnerians publicat al cap d'uns mesos.¹ Un any enrere, en l'entrevista que li feia Arcadi Espada per al *Quadern del País*, declarava, bo i referint-se a les diferències entre ell i el seu germà Gabriel: «De joves ell tenia un poeta que es deia Riba, i el meu es deia Carner»;² i uns dies abans, ara per al *Segre*, afirmava: «Jo estic sempre disposat a llegir Carner, que és el que més m'ha ensenyat».³ Del paper determinant que el poeta de *Nabí* havia tingut en els seus inicis literaris, també n'havia donat fe el 1988, en un article amb motiu del seu propi «cinquantenari»: «Ara fa justament cinquanta anys que, cap a l'abril del 1938, em vaig posar a llegir Josep Carner. Va ser una sort meva que tot comencés amb aquest autor».⁴ I igualment ho havia proclamat el 1985, en un discurs pronunciat a Brusselles: «Josep Carner est le premier poète que j'aie lu, à peine

1. «Prospecte» (9-v-1993), a *Papers sobre Josep Carner*. Barcelona: Empúries, 1994, pp. 8-9. Des d'ara, *Papers*.

2. *Opinions a la carta*, a cura de José Manuel Martos. Barcelona: Empúries, 1993, p. 177 (entrevista del 7-v-1992). Des d'ara, *Opinions*.

3. *Opinions*, p. 171 (entrevista del 23-IV-1992).

4. «El meu cinquantenari», *El Temps*, abril 1988; reproduït a *Provocacions*. Barcelona: Empúries, 1989, p. 133.

sorti de l'enfance, et c'est de lui que je crois avoir appris à peu près tout ce que je sais sur la poésie. Aujourd'hui, cinquante ans plus tard, ou presque, c'est toujours chez lui où je me retrouve le plus souvent quand je cherche à atteindre encore une fois le plus pur bonheur de lire». ⁵ Quasi una dècada abans, el 1976, en la seva «ressenya i reivindicació» del volum *Poesia*, no dubtava a qualificar-lo com «el poeta més gran de Catalunya»; ⁶ en consonància amb el que havia escrit vuit anys enrere, el 1968, al pròleg versificat de *Les taules de Marduk*: «Fica't al cap / que en català / només n'hi ha / un, en Carner. / És el primer». ⁷ Una idea que, reculant en el temps quinze anys, ja proclamava el 1953, en considerar que l'autor d'*Auques i ventalls*, situat cronològicament al bell mig de la seva generació, n'era el «guía, señor y maestro», i la dominava «con toda su perviviente estatura de gran poeta». ⁸

Al llarg d'un període de quaranta anys —de 1953 a 1993, un període que cobreix quasi la totalitat de la seva activitat literària com a teòric, crític, professor, traductor i poeta— Ferraté no va deixar mai de reconèixer el deute essencial que el lligava amb Josep Carner, a qui havia descobert el 1938.

Què és, però, el que l'atreia i el fascinava de Carner? Potser enlloc no ho va expressar amb més claredat, i alhora amb més sincera vehemència, com a les darreres paraules que li va dedicar, i que formen part del pròleg al seu aplec de textos de tema carnerià: «M'omple d'orgull el seu art, cada vegada que en torno a comprovar l'excel·lència, comparable al de Shakespeare per la seva generositat i al de Góngora per la complexitat del

5. J. Ferraté, «Discours de Bruxelles» (17-X-1985), dins *Papiers*, p. 119.

6. «*Poesia*, de Josep Carner: ressenya i reivindicació» (1976), dins *Papiers*, p. 49.

7. «Pròleg» (datat el juliol de 1968) a *Les taules de Marduk i altres coses*. Barcelona: Proa, 1970; dins *Catàleg general 1952-1981*. Barcelona: Quaderns Crema, 1987, p. 25.

8. «Carner y la poesía catalana» (1953), dins *Papiers*, p. 13.

seu funcionament intern, germà del de Machado per la qualitat de la imaginació, però diferent del de tots ells per l'heroisme abnegat que el projecta damunt de l'experiència comuna incorporada en els termes aleatoris d'una llengua que es dóna el cas que és la meua, al mateix temps que és la de Carner. Aquesta diferència és el fonament de la meua fidelitat i la justificació del meu orgull».⁹

L'«art» és, doncs, allò que més valorava de la poesia carneriana. I l'explicació de com entenia aquest «art», i l'«heroisme abnegat» que el singularitza, és l'objecte d'alguns dels principals textos que li va dedicar. Especialment, els dos pròlegs amb què va encapçalar l'edició de sengles obres del poeta: *Auques i ventalls* i *La primavera al poblet*, de 1977 i 1978, respectivament.

Hi ha dos punts centrals en l'explicació ferrateriana del funcionament de la poesia de Carner. En primer lloc, que un poema carnerià és «abans que tota altra cosa un pretext proposat a la consideració del lector segons un cert punt de vista», i que «és el pas del pretext al poema [...], allò que constitueix la contextura fonamental, i regular, de l'art de Carner»; dit altrament: «el tema veritable de l'obra no és res més que l'ordre que l'autor ha imposat damunt dels seus materials»; o encara d'una altra manera: el veritable tema de l'obra és l'establiment que fa l'autor d'un «teixit de relacions» entre tots els elements del poema (a qualsevol nivell lingüístic), que és allò que «proposa al lector de tornar a fer amb la seva reconstrucció imaginativa de les intencions de l'autor incorporades a l'obra».¹⁰ Segons Ferraté, doncs, els fonaments de l'art carnerià cal cercar-los en la seva capacitat imaginativa (manifesta en la tria dels pretexts i del punt de vista des del qual ens els presenta) i en la seva saviesa en l'ús de la llengua (palesa en la transformació de tals

9. *Papers*, p. 9.

10. *Papers*, pp. 75 i 93-94.

pretextos en els perfectes artefactes lingüístics que són els poemes).

D'aquí el nostre crític va a parar a la consideració de la poesia carneriana com un «joc pur»; i per això desaprova tots els qui, en la seva lectura, s'esforcen a cercar-hi tot d'aspectes que, diu, «no hi són», com ara «una doctrina. O una visió del món. O una sensibilitat peculiar. O, si més no, una biografia. Fa de mal dir, però, posats a no haver-hi de trobar res, ens cal convenir que a Carner no hi ha ni tan sols una biografia, de la mateixa manera que no hi ha cap altra cosa a què el lector es pugui aferrar per tal de capgirar la seva obra i convertir-la en tema de conversa en lloc de matèria de lectura».¹¹ En definitiva —reiterant la fórmula del nostre crític—, un «joc pur».

Ara: realment, per a Ferraté, la poesia carneriana es reduïa a un «joc»? En afirmar-ho, tenia present, per exemple, una obra com *Nabí*?¹² La contundència del judici i l'èmfasi posat exclusivament en els valors d'imaginació i ús de la llengua

11. *Papers*, p. 79.

12. Malgrat que Ferraté, al pròleg a l'antologia de poemes de Carner que va preparar per a la col·lecció «Les Millors Obres de la Literatura Catalana» el 1979 (poc després de les edicions d'*Auques i ventalls* i *La primavera al poblet*), no dubtava a qualificar *Nabí* de «la seva obra mestra indiscutible» (*Papers*, p. 113), tot sembla indicar que aquesta valoració se circumscrivia —bé que no és pas poc— al seu «art», prescindint del particular contingut d'«experiència humana» que li fa de tema —i que havia estat objecte d'anàlisi per part del seu germà a l'edició que en va fer el 1971. Ja en un article de 1950 («Jordi Cots: *Fidelitat*», *Laye*, 5 [juliol-agost 1950], p. 13), el nostre crític escrivia que, per a la poesia catalana, Carner havia hagut de ser «un Petrarca, però també un Ronsard, un Malherbe (“Nabí”): en vincular l'obra a un poeta com Malherbe, per a qui la poesia era, abans que res, una arquitectura verbal, el que feia era posar en primer terme el seu component de construcció i d'art. Com hi tornava al cap de dos anys: «Nadie más objetivo que Carner. Incluso en sus obras últimas, *Nabí* [...] y *El ben cofat i l'altre* [...], en las que se trasciende totalmente el ambiente local (la primera trata el tema de Jonás; la segunda es un mito teatral de inspiración mejicana) y en

potser no eren sinó una reacció de disconformitat envers el que, fins aleshores, s'havia escrit sobre Carner (especialment a l'estudi que encapçalava l'*Antologia de la poesia catalana* de Triadú de 1951, però també, en part, al llarg article de Joaquim Molas publicat a *Serra d'Or* el 1965 i a la biografia d'Albert Manent de 1969).¹³ Perquè és difícil de creure que a Ferraté no l'atraguessin i l'interessessin altres aspectes d'una obra tan rica com la carneriana.

Resulta il·lustratiu, en aquest sentit, el primer text que va escriure per comentar un llibre concret: *Arbres*, de 1953. Tot mirant d'esbrinar el criteri que havia seguit Carner per ordenar-ne els poemes, Ferraté conclou que l'obra es pot dividir en dues parts successives, la diferència entre les quals es troba en el més gran predomini, en la segona, de poesies en què «la diversa experiència del poeta [...] se ha duplicado en un reflejo meditativo». El que en destaca és, doncs, el component reflexiu; d'una reflexió impregnada de «la vigilante compañía de la soledad y, con ella, la del abismo»; idees que li permeten de

cierto modo se da pie para la interpretación ideológica y trascendental que se reclama, la cualidad principal sigue siendo aquel incomparable dominio del instrumento verbal, por el cual el poeta se desata *a radice* del poema, objetividad pura, para él y para los demás. *Nabí* es una de las creaciones máximas de la poesía europea» («Bibliografía de la literatura catalana contemporánea», *Alcalá*, 20, 10-XI-1952, p. 11). I ho reiterava, bo i insistint en la capacitat imaginativa, en un article de 1988, en què afirmava que *Nabí* «segueix sent la font de la més gran exhalació mai suscitada en el meu esperit per la pura imaginació verbal» (*Provocacions*, p. 133) —i aquí cal entendre aquesta exhalació en el sentit d'aquella «pura felicitat de llegir» que, en el discurs de Brusselles, deia que és el que cercava en la poesia carneriana.

13. Cf. el que escrivia un any després de l'aparició de l'antologia de Triadú: «La suprema elegancia de este gran poeta rara vez ha sido alcanzada. Por ella ha sido recientemente atacado, sin el menor asomo de sensatez» («Bibliografía de la literatura catalana contemporánea», art. cit., pp. 10-11).

parlar, finalment, de l'«escepticismo de Carner, poeta de la soledad».¹⁴

De la rellevància que atorgava Ferraté a aquests poemes, dels quals posava en primer terme no la seva vàlua formal sinó el fet que contenen un caire reflexiu, en dona fe l'antologia carneriana que va confegir el 1979. Estructurada seguint la divisió temàtica del volum *Poesia* de 1957, dins la secció que porta el títol d'«Arbres» (que es correspon, amb molt poques variacions, amb el llibre homònim), hi va incloure la majoria dels poemes dels quals havia destacat el component reflexiu: no tan sols els provinents de la segona part del llibre, sinó fins i tot els de la primera part que considerava que anticipaven el tipus de poesia de la segona, aquells poemes on també es feia palesa «la duplicidad entre el símbolo arbóreo y su significación humana».¹⁵

La significació humana, és a dir, els continguts d'experiència d'alguns poemes de Carner eren, també, a l'origen de l'atracció de Ferraté per la seva obra. I per intentar precisar una mica més quin tipus d'experiència o significació l'atreia, cal afrontar el que, per al nostre crític, era la segona característica central de l'art carnerià (que no deixa de ser l'altra cara d'una mateixa moneda).

Aquesta altra característica fa referència a l'especial posició o actitud que adopta el poeta. Ferraté la caracteritza en els termes de la coneguda oposició entre els conceptes d'objectivitat i subjectivitat, al dessota dels quals hi ha els de clàssic i romàntic —una dicotomia present en la crítica ferrateriana ja des dels

14. *Papers*, pp. 24-25. Anys més tard, referint-se als tons característics de la poesia carneriana, farà esment de «la ironia i la tendresa, el joc i la reflexió seriosa» (*Papers*, p. 110).

15. *Papers*, p. 24. Un exercici interessant seria comparar la selecció de textos de l'antologia de Ferraté amb la de l'antologia preparada per Carles Riba per a l'Editorial Selecta, que va aparèixer pòstumament i sense pròleg.

seus inicis l'any 50.¹⁶ El que fa Carner en els seus poemes, segons el nostre crític, és «negar[-se] totalment a si mateix en tot allò que li és privatiu, que no surt enlloc de cap a cap de la seva obra, malgrat que recorri molt sovint a la persona d'ell mateix com a pretext i motivació inicial de les seves figuracions».¹⁷ Es tracta d'una poesia, doncs, «del tot abocada enfora del seu autor»,¹⁸ que descarta del tot «la figura [...] de la persona transcendent de l'autor»; una poesia, en definitiva, de «pura objectivació», amb la qual Carner s'estableix en «el refús radical de tot romanticisme», això és: renúncia a l'«aspiració romàntica a una veritat subjectiva que residiria en el seu jo creador».¹⁹

Ferraté té present aquí, per contrast, els poetes contemporanis de Carner, i també els contemporanis d'ell mateix (els de finals dels anys seixanta i els dels setanta), que tendien cap al sentimentalisme; aquells que «se entregan regularmente a la expansión verbal de la simple sacudida emotiva o la combinación de emociones»;²⁰ els que erigien com a centre de la creació l'esperit o el cor del poeta, és a dir, la seva subjectivitat. Carner, ben altrament, per la «pura objectivació» del seu art, se situava «en la gran línia de la tradició de la poesia occidental que comença amb Teòcrit i Callímac, cap al 300 aC, i es perd en la pura inanitat en el curs del segle XVIII, tot just abans que surtin Blake i els primers romàntics alemanys».²¹

Però no és tan sols la renúncia de Carner a posar en primer terme el seu «jo» i la seva subjectivitat, allò que valora del seu

16. «Sobre el Ethos Clásico y el Romántico», *Laye*, 10, desembre 1950, p. 13.

17. *Papers*, pp. 97-98.

18. *Papers*, p. 80.

19. *Papers*, p. 97.

20. «A favor de Jaime Gil de Biedma» (1968), dins *Jaime Gil de Biedma. Cartas y artículos*. Barcelona: Sirmio - Quaderns Crema, 1994, p. 216 (reordeno la frase). Des d'ara, *Gil de Biedma. Cartas*.

21. *Papers*, p. 97.

art: en destaca tant o més el fet que hagi tingut la humilitat d'assumir en la seva poesia l'expressió de les experiències més comunes: «Va saber començar posant-se també ell, el poeta eminent, dotat de la curiositat més alta, que estava destinat a ser, al nivell de qualsevol altre home o dona dels que de prop o de lluny coneixia».²² A això es referia el nostre crític quan parlava del seu «heroisme abnegat»: en la major part de la seva poesia, Carner va sacrificar la seva «personalitat» en favor de l'expressió del que —per dir-ho amb mots de Carles Riba— «és de tothom i val per a tothom».²³ Per això Ferraté pot dir de l'art carnerià que «no té a penes cap altre fonament que la saviesa humana posada al servei de l'objectivació de l'experiència de tothom»;²⁴ i per això pot parlar d'«el Carner més abnegat i deseixit de si mateix, aquell del qual podem dir amb més veritat que només el mou l'egoisme suprapersonal del seu geni».²⁵

Aquesta renúncia a l'expressió de la pròpia subjectivitat és el que va permetre a Carner, segons el nostre crític, d'eludir el problema, característicament romàntic, del conflicte entre el seu «món interior» (el seu pensament) i el «món exterior» (la realitat) d'on extreia els pretextos per a la seva poesia. Com també va poder eludir la temptació, característica dels poetes que li eren coetanis (els de la primera meitat del segle xx, des de Rilke fins a Ungaretti, passant per Saint-John Perse, Stefan George, T. S. Eliot i Wallace Stevens), la temptació de l'absolut.

22. *Papers*, p. 79.

23. C. Riba, «La darrera evolució de la poesia lopezpiconiana», dins *Per comprendre*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, 1938, p. 10 (la primera edició de l'obra data de 1937). Cf. Jordi Malé, *Poètica de Carles Riba. Els anys del postsimbolisme 1920-1938*. Barcelona: La Magrana, 2001, pp. 72 i ss.

24. *Papers*, p. 77.

25. *Papers*, p. 56. Val a dir que aquestes paraules tenen com a referència les seccions «Llunari» i «Arbres» de *Poesia*.

Va ser sostraiant-se a tal temptació i «en acceptant en toute franchise et humilité le monde tel qu'il est comme sujet régulier de sa poésie que Carner a réussi à la libérer de la contrainte héritée du Romantisme qui n'en voulait d'autre source que le poète lui-même ou, pour plus de précision, son seul esprit privilégié».²⁶

A l'origen de la curiositat creativa de Carner el que hi ha és, doncs, el món en la seva diversitat i multiplicitat, «la simpatia per tot el donat».²⁷ I justament és aquí on cal cercar, per a Ferreté, la seva originalitat: «en el fet que, com a punt de partida de la seva feina de poeta, accepta, amb tota franquesa i modèstia, la condició que el seu material li imposa, d'haver de referirse [...] a la realitat de l'experiència comuna, que és la que incorporen els productes lingüístics que ell, com qualsevol altre poeta, no pot deixar d'usar».²⁸

Més encara: hi ha un punt, en aquest aspecte de la poesia carneriana, que per a Ferreté resultava del tot extraordinari, i «que tal vez no haya sido descrito nunca», escrivia el 1956: «En la mayoría de sus poemas hasta, por lo menos, 1918» —i en aquest any ja havia donat a llum més de la meitat de la seva producció poètica— «Carner se provee de pretextos líricos para su poesía recurriendo ante todo a los que le procura el ambiente vital de la época en Cataluña y en la sociedad burguesa que él frecuenta. El caso de Carner es, en este sentido, excepcional. Desde el Romanticismo, tal vez no haya habido en Europa ningún poeta auténtico que se haya sentido reconciliado con su circunstancia, y menos aún que se haya entregado a ella con el fervor y la falta de reservas de Carner en sus primeros quince o veinte años de fecunda producción. Aunque tal vez no sea muy exacto hablar de fervor y falta de reservas en el

26. *Papers*, p. 121.

27. *Papers*, 79.

28. *Papers*, p. 97.

caso de un poeta esencialmente irónico como Carner; mejor sería decir amor, llana y simplemente».²⁹

Aquest sentir-se reconciliat amb la pròpia circumstància, aquest amor a la realitat que l'envoltava, era un dels aspectes de la poesia carneriana que més especialment atreïen Ferraté. I a l'origen d'aquesta atracció és possible que hi hagi, a més de l'interès propi del lector professional que ell era, una inclinació de caire més personal.

Amb motiu de la mort de l'escriptor de *La paraula en el vent*, el nostre crític va escriure un poema, que porta per títol la data del traspàs, «4 juny 1970»:

Ha mort, Carner. ¿Sabeu? És el senyor que anava
pel camp i que, en tornant de donar un volt,
deia el que havia vist, a tots portant consol.

Josep Carner és mort: tota la saba
del món ha refluït cap a l'abís,
i és ara una ganyota, la faç del paradís.³⁰

L'anècdota que motiva els versos inicials és prou coneguda perquè el mateix Ferraté la va explicar: «Quan va morir Carner, el 4 de juny de 1970, un nenet d'un col·legi de Barcelona a qui el mestre va preguntar si sabia qui era va respondre: "Era un senyor que sortia a passejar pel camp i que després explicava el que havia vist" (ho va publicar el *Tele/eXprés*). Cap descripció del gran poeta que hagués provat de fer la persona més sàvia no hauria pogut ser més justa».³¹ El que resulta més interessant dels primers versos del poema —deixant ara de banda la poderosa imatge del final— és el que Ferraté va afegir en poetitzar l'anècdota: «És el senyor que anava / pel camp i que, en tornant de donar un volt, / deia el que havia vist, a tots por-

29. *Papers*, p. 30.

30. *Papers*, p. 173. El poema va passar a integrar, ell sol, la tercera secció del *Llibre de Daniel* (1976).

31. *Papers*, p. 56.

tant consol». Víctor Obiols apunta que aquest afegit alludeix al «consol que ens proporciona l'art suprem de les poesies de Carner, o qualsevol art de qualitat»;³² i, molt probablement, Ferraté s'hi hauria avingut. Tanmateix, no deixa de ser possible que aquest «consol» pugui tenir, a l'origen, un sentit més concret i més personal.

El 1954, amb trenta anys, Ferraté es va embarcar cap a Cuba, on s'estaria fins al gener de 1962. La seva pròxima destinació, també per exercir-hi com a professor universitari, seria el Canadà, on va romandre, amb estades intercalades a Barcelona, fins al 1985, any del seu definitiu establiment a la Ciutat Comtal. En total, doncs, va passar més de tres dècades de la seva vida fora de la terra pairal. De les dificultats d'adaptació que va patir tant a l'illa de Cuba com al Canadà en dóna testimoni el seu epistolari amb Jaime Gil de Biedma. Com també del fet que una de les lectures que, ja de bon principi, van acompanyar-lo, fou la poesia de Carner: «Yo he estado todo este tiempo», escrivia a Gil de Biedma l'11 de juny de 1957 des de Santiago de Cuba, «tratando de entrar en mi piel un poco más de lo que el clima permite [...] para combatir con la ayuda de la imaginación personal la achicharrada trivialidad envolvente. Y como, según cuenta Alain, “savoir de soi, c'est refuser de soi”, para imaginarme personalmente me he entregado a la lectura de algunos poetas. De Josep Carner, el primero y supremo [...]».³³

També anava llegint, és clar, els poemes que Gil de Biedma li anava enviant. D'aquests poemes, n'hi ha un, dels que va rebre quan ja era al Canadà, que el va commoure especialment: «Ribera de los alisos» (que formarà part del llibre *Moralida-*

32. Víctor Obiols, «Catàleg general 1952-1981»: *Elements intertextuals en l'obra poètica de Joan Ferraté*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1997, p. 162.

33. Carta de l'11-VI-1957; *Gil de Biedma. Cartas*, p. 29.

des). És un poema que parteix de la contemplació d'un paisatge vital concret i que gira al voltant del tema del pas del temps i dels records de la infantesa: de com aquests records es vinculen a un món en el qual l'infant, sota la suggestió de la gent gran, sols hi veia bellesa i felicitat, però que el poeta ara sap que no era real; i d'aquest descobriment li n'ha quedat una gran recança:

Así fui, desde niño, acostumbrado
al ejercicio de la irrealidad,
y todavía, en la melancolía
que de entonces me queda,
hay rencor de conciencia engañada,
resentimiento demasiado vivo
que ni el silencio y la soledad lo calman ...

I, això no obstant, el poeta no es pot arribar a sostreure a la intensitat d'aquest silenci i de la soledat del paisatge que ara novament contempla:

... aunque acaso también algo más hondo
traigan al corazón.

Como el latido
de los pinares, al pararse el viento,
que se preparan para oscurecer.

Algo que ya no es casi sentimiento,
una disposición
de afinidad profunda
con la naturaleza y con los hombres,
que hasta la idea de morir parece
bella y tranquila. Igual que este lugar.³⁴

34. Cito de Jaime Gil de Biedma, *Antología poética*, a cura de Shirley Mangini González. Madrid: Alianza, 1981, p. 104.

Nomás sis dies després de rebre aquest poema (juntament amb d'altres), Ferraté escrivia al seu amic poeta: «Tenías mucha razón en pensar que “Ribera de los alisos” tenía que interesarme cordialmente, y precisamente por la razón que dices; porque, como te dije hace ya muchos años [...], yo también pasé los veranos en el campo, *mis* veranos, todos los que a mí me importan. Se da el caso que he pensado en esto muchas, muchas veces, estos últimos tiempos. Sobre todo, creo, desde que estoy aquí, en el Canadá [...]. De tanto pensar en ello, te diré que he venido a caer en la cuenta de que eso, una circunstancia al parecer tan fortuita, el hecho de que pasé los veranos en el campo, es lo único que importa, y casi lo único que hay: ¡yo soy el hombre que pasó sus veranos en el campo! Lo demás son sólo posturas que uno toma, para aguardar, como dijo Machado. (Es curioso que las cosas de la vida sean tan sencillas, tanto que siempre nos olvidamos de ello. Se me ocurrió estos días otro ejemplo, igualmente de orden personal; y es que estoy seguro de que si pudiera tan sólo salir a revolver libros en las librerías como lo estuve haciendo regularmente mientras viví en Barcelona, todos mis problemas aquí en Edmonton estarían resueltos, —todos los problemas, se entiende, de ajuste con la circunstancia. ¡Qué de libros escribiría, y con qué libertad de espíritu me dedicaría a ser inteligente, en vez de torpe; y, por lo tanto, querido, como tú bien dices, en vez de rechazado!)).»³⁵

Ferraté, com el protagonista del poema de Gil de Biedma, per uns instants es reconeix i es retroba en els seus records de la felicitat passada. Però amb una particularitat: Ferraté voldria que sols els records, que sols aquella irrealitat, fos el que de debò comptés —per bé que sap que és impossible: «Por eso estoy tan de acuerdo con el final de tu poema. Y te agradezco que fueras en él más allá del mero “ejercicio de la irrealidad”,

35. Carta del 27-x-1963; *Gil de Biedma. Cartas*, pp. 100-101.

con el que yo me quedaría, de seguro; pero la buena moral y la buena estética nos prohíben ser sentimentales».³⁶ Si el nostre crític hauria preferit de quedar-se amb la irrealitat és perquè se sentia en conflicte amb el món que l'envoltava. I és que el problema vital de Ferraté, aquell que el va perseguir al llarg del període central de la seva existència, va ser el del mai del tot assolit «ajuste con la circunstancia».

Més de cinc anys després, encara des del Canadà, li arriba va l'últim llibre de versos del seu amic, titulat *Poemas póstumos*. I no trigava ni un dia a escriure-li: «Lo que te agradezco sobre todo es tu libro [...]. Lo he leído conmovido, realmente y tontamente. Me figuro —bueno, no me lo figuro: lo sé— que estamos, cada cual a su manera, dándole vueltas al mismo asunto, luchando los dos con nuestra edad media, ¡qué atrocemente bárbara! Y no es que yo me sienta desdichado, no: me ocurre más bien todo lo contrario. Lo que pasa es que me siento listo para el retiro [...], y a mis cuarenta y cuatro sé muy bien, de todos modos, que me quedan por lo menos otros veinticinco años que voy a tener que llenar de alguna manera, haciendo cosas, tomando posturas, aguardando. Todo muy tonto, ya que ya me sé la historia».³⁷

No deu ser casual que, passats tants anys, de nou aflori, com a la carta de 1963, l'allusió a les «posturas» i l'«aguardar» de Machado. La referència concreta és un breu poema de la segona secció de *Soledades. Galerías. Otros poemas*:

Al borde del sendero un día nos sentamos.
Ya nuestra vida es tiempo y nuestra sola cuita
son las desesperantes posturas que tomamos
para aguardar... Mas Ella no faltará a la cita.³⁸

36. *Ibid.*, p. 101.

37. Carta del 24-II-1969; *Gil de Biedma. Cartas*, p. 162.

38. Antonio Machado, *Soledades. Galerías. Otros poemas*, a cura de Geoffrey Ribbons. Madrid: Cátedra, 19874, p. 130.

La vida és, doncs, un camí cap a la mort ineluctable. I no ens queda res més a fer que esperar-la, malgrat que vulguem dissimular aquesta espera amb postures que, en realitat, no fan sinó intentar amagar la nostra desesperació. Si Ferraté novament alludia a la tesi d'aquest poema de Machado, i aquí assumint-la del tot, era perquè continuava, ara ja des de l'acceptació o la resignació, sense haver resolt el seu problema de l'«ajuste con la circunstancia», el de l'adequació a la realitat que l'envoltava i dins la qual vivia.

La darrera carta a Gil de Biedma citada data del 24 de febrer de 1969. Al cap d'una mica més d'un any moria Josep Carner i el nostre crític componia l'esmentat poema que porta per títol la data del traspàs.

Ha mort, Carner. ¿Sabeu? És el senyor que anava
pel camp i que, en tornant de donar un volt,
deia el que havia vist, a tots portant consol.

Aquest consol, no podria ser el que li proporcionava la lectura dels poemes de Carner en tant que en ells es reflecteix —com vèiem que escrivia el 1956— un poeta «reconciliado con su circunstancia» i a la qual es lliurava amb fervor i falta de reserves, amb ple amor? O, si més no, els poemes de Carner, no podrien dur-li el consol de recordar (d'imaginar?) aquelles vivències passades en què se sentia acordat amb el món —malgrat que no deixessin de ser «exercicis d'irrealitat» i, tot plegat, una «postura» en el sentit machadià? «Un dels beneficis que el lector extreu de la lectura», afirmava en una entrevista de 1990, «és recordar-se a si mateix, reviure's. Tot el que llegeixo ho entenc a partir de la meva experiència passada. A l'hora de donar contingut precís a l'obra literària no puc fer altra cosa que remetre'm als meus records. La nostra vida mai no acaba de prendre una forma com la que obté en el curs del procés de coneixement de l'obra literària. L'obra venç aleshores la contin-

gència, la casualitat, l'atzar, la irracionalitat del que som. La literatura és un expedient meravellós per superar aquest caràcter del nostre ésser.»³⁹

És possible que l'especial naturalesa dels poemes de Carner, que ell no va deixar de llegir al llarg de tota la seva vida, li aportés un cert consol en el sentit suara apuntat. Com també és possible que tal consol simplement provingués, com apuntava Víctor Obiols —i no és pas poc—, de l'art suprem de la poesia carneriana. La qual cosa voldria dir que Ferraté responia, així, afirmativament a la pregunta que, al final de l'article dedicat a *Arbres*, s'havia formulat ell mateix, al damunt de la que plantejava Carner en un poema: «¿O tal vez será que la única justificación, la sola esperanza está en el puro ejercicio poético?».

¿O tal vegada el rossinyol encerta
en son anunci radiós, excels,
d'haver-hi un cant sense gemecs ni sotragada
darrera el vel de fosca reïntellant d'estels?⁴⁰

39. *Opinions a la carta, op. cit.*, pp. 138-139.

40. *Papers*, p. 25